

Šventės ir atmintinos dienos

Gamtoje ir žmonių gyvenime tam tikri pasikartojantys procesai ar įvykiai įgyja ypatingą reikšmę. Tada jie paprastai virsta nekasdieniško pobūdžio renginiais, vadinamais šventėmis. Nemaža jų dalis susiję su gamta, su tam tikrais laiko matais, skaičiuojamais pagal gamtinius ciklus. Augalijos pasaulyje tai yra vegetacijos pradžia, žydėjimo pradžia, vaisių branda, gyvūnų gyvenime – tam tikri jų elgsenos tarpsniai (pvz., paskrenda paukščiai, pradeda giedoti, sukti lizdus ir dėti kiaušinis, vėliau veda vaikus, išskrenda ir pan.).

Gamtos šventės paprastai vadinamos **kalendorinėmis**. Jos įprasmina didžiuosius gamtos virsmus (pvz., pusiaužiemis, pavasario, rudens lygiadieniai, vasaros saulėgrįža), primena žmonėms būtinybę rengtis tam tikriems darbams, paskatina įvertinti tai, kas atlikta, ugdo žmonių dvasinį ryšį su gamtos jėgomis, atnaujiną nusiteikimą gyventi gražiai, sutarti su aplinka. Pasak etnografų, baltai švęsdavo iš viso 36 kalendorines šventes. Šventėms buvo ruošiamasi pamažu, iš anksto.

Seniau Lietuvoje ir kituose kraštuose svarbi kalendorinė šventė buvo **Saulės gimtuvės**. Tai žiemos saulėgrįžos šventė. Tai, kad saulė tam tikrą laiką vis vėliau pateka ir anksčiau nusileidžia, o po to diena vėl ima ilgėti, žmonės šiaurinėje pasaulio dalyje suvokė kaip nepaprastą įvykį. Lietuviai saulės sugrįžimo laukė tampydami, po to sudegindami seną rąstą, žemaičių vadinamą bluku. Šiuo ritualiniu veiksmu buvo siekiama paskatinti saulę kilti vis aukštyne ir aukštyne, kad atsirastų daugiau šilumos ir prisikeltų iš miego gamta. Vėliau krikščionys šį gamtos virsmą įprasmino kaip Pasaulio Išganytojo Kristaus gimimą. Taip atsirado **Šv. Kalėdos**. Romos imperijoje jos pradėtos švęsti IV amžiuje.

Su Kalėdomis susijusi tradicija puošti eglutę – amžinai žaliuojantį medį, gyvasties ir gamtos atsinaujinimo jėgų simbolį. Ši tradicija atsirado Vakarų Europoje – Vokietijoje, Prancūzijoje – dar viduramžiais. Prancūzijos rytuose esančiame Selestato miestelio bibliotekoje rasta XVI amžiaus knyga (vietos metrika), kurioje parašyta, kad 1521 metų gruodžio 21-ąją šventės proga miestelio aikštėje papuoštas medis. Eglutę puošti namuose pirmasis ėmė protestantizmo skelbėjas Martynas Liuteris.

Į Lietuvą paprotys puošti eglutę atkeliavo XIX amžiaus pabaigoje ir įsigalėjo nuo XX a. pradžios. Eglutės buvo puošiamos pirmiausia mokyklose. Greitai ši tradicija įėjo į visuomenės ir šeimų buitį. Šiandien jai skiriama daug dėmesio. Šiam tikslui Lietuvoje kasmet iškertama per šimtą tūkstančių eglaičių. Gerai, kad tai daroma kultūringai, organizuotai: spygliuotosios gražuolės auginamos miškuose ir specialiose plantacijose, kas kerta miškininkai ir parduoda gyventojams. Tačiau tuo rūpestis žaliaja viešnia neturėtų baigtis. Eglutės nupuošiamos per Trijų Karalių šventę, t. y. Viešpaties Apsireiškimo dieną, sausio 6-ąją. Tada Žaliaskarės gražuolės, netekusios savo spindinčių papuošalų, iškeliauja iš mūsų namų. Blogai, kai jos išmetamos kur pakliūva, begėdiškai spardomos ar tampomos po kiemą ar kur nors liūdnei stirksa pašaliuose. Toks negražus elgesys neugdo pagarbos medeliui ir neprideda prie aplinkos puoselėjimo.

Kai kuriose šalyse, pvz., JAV, eglaitės vėl organizuotai surenkamos. Sumanios reklamos dėka sugrįžta trys ketvirtadaliai parduotų ir ritualinę paskirtį atlikusių medelių. Vėliau jie panaudojami smėlio kopoms sutvirtinti, gynybinėms juostoms nuo stiprių vėjų sukurti, upėtakių gyvavimo sąlygoms ežere pagerinti. Anksčiau lietuviai, kaip rašo A. Baranauskas, taip pat žiūrėjo, kad jokia šilelio šaka veltui nežūtų – jomis tvoras tverdavo. Kai kas dabar išmestas eglaites surenka, nugenį šakeles, o stiebus panaudoja kaip atramas darže. Tai gražus ir sektingas elgesys: be reikalo neliesk medelio, o jeigu nukirtai, tai stenkis panaudoti iki galo, kad kuo mažiau iš gamtos imtum.

Jei miestuose neįmanoma atitarnavusių medelių toliau panaudoti, galima surengti nuotaikingą žiemos šventę – sunešti kalėdines ir naujametines eglaites į vieną vietą ir iš ten jas tvarkingai išvežti. Be to, komunalinio ūkio tarnybos pastato kiemuose galima pastatyti specialius konteinerius eglaitėms surinkti. Tačiau, deja, ne visi gyventojai pasinaudoja šia paslauga.

Mūsų dienomis atsirado dar viena puošimo tradicija. 1990 metais Anglijoje veikianti *Common Ground* (Bendroji Žemė) organizacija pradėjo rengti **Medžių puošimo dieną**. Ji rengiama pirmąjį gruodžio savaitgalį, pačiu niūriausiu metų laiku, kai medžiai jau numetę lapus. Renginio tikslas – atkreipti visuomenės dėmesį į varganą miesto medžių būklę ir paskatinti gyventojus juos globoti. Pasak mokslininkų, urbanizuotoje aplinkoje daugelio medžių rūšių amžius sutrumpėja perpus. Platinant gatves labai apkarpomoms ir pažeidžiamoms medžių šaknys, o genint šakas paliekamos atviros žaizdos, kurios sudaro sąlygas puviniai plisti. Natūralu, kad britų iniciatyvą kruopščiau rūpintis žaliuoju miesto rūbu palaikė daugelio šalių medžių bičiuliai. Prieš šventę skelbiamas konkursas „Žaisliukas liūdinčiam medžiui“. Žaisliukai gaminami iš buitinių atliekų. Šventėje ypač aktyviai dalyvauja moksleiviai. Lietuvoje ši diena rengiama nuo 1994 metų.

Senovėje, kai nebuvo kalendoriaus, **Naujieji metai** būdavo švenčiami pavasarį, kai atgimsta gamta. Esą dievai žiemą miega, o nubunda pavasarį, – štai tada ir būna šventė. Protėviai manė, kad gyvųjų gyvenimą tvarko mirusių artimųjų vėlės, o pastarosios nubunda kaip tik pavasarį. Joms gyvieji nešdavo ant kapų vaišių – margintų kiaušinių.

Šitaip elgdamiesi gyvieji tikėjosi sulaukti vėlių palankumo, kad jos dovanotų gerus metus. Atėjus krikščionybei ši šventė virto Kristaus prisikėlimo iš numirusiųjų minėjimu – Velykomis. Tai svarbiausia krikščionių šventė. Ji švenčiama tarp kovo 21 ir balandžio 25, pirmąjį sekmadienį po pavasario lygiadienio, kai sulaukiama mėnulio pilnaties. Velykos paveldėjo daugelį buvusių lygiadienio apeigų.

Vieną gražiausių vasarvidžio dienų – birželio 23 – švenčiama ilgiausios dienos ir trumpiausios nakties šventė. Mūsų protėviai ją vadino **Rasos švente**, nes buvo šventai tikima gaivinamąja bei gydomąja rasos galia; ji taip pat turėjo **Kupolinių** vardą, nes tai buvo pats palankiausias metas žolynams bei vaistažolėms rinkti. Tik vėliau ji buvo sutapatinta su šv. Jono diena, ir tada atsirado **Joninės**. Per jas ypač pagerbiama saulė ir ugnis. Todėl ši šventė visada švenčiama lauke, iš kupolių (surinktų žolių) pinant vainikus, jai puošiant galvas, o naktį plukdant juos ežeruose ir upėse. Šventė vykdavo prie didelio laužo. Ežeringose Lietuvos vietose Joninės buvo vadinamos šv. Jono vėžių naktimi, nes vyrai varžydavosi, kuris daugiau ir greičiau išlukštens aluje išvirtų vėžių. Šiandien, suprantama, ši tradicija negali gyvuoti, nes dabar vėžius galima gaudyti tik nuo liepos pabaigos ir rugpjūtį.

Ypatingas Joninių ritualas – paparčio žiedo ieškojimas. Pasak legendos, šis žiedas – laimės ir aiškiaregystės simbolis – pražysta tik akimirksniui vidurnaktį. Jį gali pamatyti tik labai geri žmonės ir tik vieną kartą gyvenime.

Lietuviai nuo seno turėjo ir daug kitų su gamta susijusių atmintinų dienų ir švenčių. Atėjus į Lietuvą krikščionybei, kai kurios iš jų tapo ir krikščioniškomis šventėmis.

Vasario 24-oji – Vieversio diena, pavasario pradžia.

Kovo 4-oji – Kovarnių arba špokų diena, Kazimierinės, t. y. šv. Kazimiero, Lietuvos globėjo diena.

Kovo 10-oji – Keturiasdešimties paukščių diena.

Kovo 19-oji – Pempės diena, Juozapinės, t. y. šv. Juozapo, švč. Mergelės Marijos sužadėtinio, Bažnyčios globėjo, diena. Pempė – atbundančios gamtos, atšilimo pranašas. Pagal seną tradiciją tą dieną merginos šluodavo kiemus, pradėdavo tvarkyti gėlių darželius, purenti žemę, kai kur net sėti vasarines gėles.

Kovo 25-oji – Gandrinės, Blovieščius, t. y. Viešpaties apreiškimo švč. Mergelei Marijai šventė.

Balandžio 23-ioji – Jorė, senovės lietuvių pavasario žalumos, jaunimo, žemdirbių ir arkliaganių šventė, Jurginės, t. y. šv. Jurgio, gyvulių, ypač arklių, globėjo, atminimui skirta diena.

Gegutės diena – kai pirmą kartą užkukuoja gegutė. Paprastai tai būna pirmąją gegužės savaitę.

Rugpjūčio 15-oji – Vasaros pabaigos šventė, Žolinė, t. y. švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų diena.

Rugpjūčio 24-oji – Gandro išskridimo diena.

Rugsėjo 29-oji – Dagos diena, Mykolinės, t. y. šv. Mykolo diena.

Lapkričio 11-oji – Paskutinė rudens šventė, šv. Martyno diena.

Lapkričio 30-oji – Pirmoji žiemos šventė.

Gruodžio 6-oji – Arklių diena.

Vasario 2-oji – **Pasaulinė pelkinių vietovių diena.** Minima nuo 1997 m.

Ramsaro konvencija (Iranas, 1971) įpareigoja šalis saugoti ir stabdyti įvairių tipų pelkių nykimą. Lietuvos iniciatyva į tarptautinės svarbos pelių sąrašą įrašytos Čepkelių, Kamanų, Viešvilės, Žuvinto pelkės ir Nemuno delta.

Kovo 20-oji – **Pasaulinė žemės diena.** Paskelbta JTO 1971 m. reaguojant į JAV visuomenės protestą prieš gamtos naikinimą. Tą dieną Niujorke 15 val. 56 min. varpo dūžiais paskelbiamas lygiadienis ir visose pasaulio šalyse keliama Žemės vėliava. Žemės dienos devizas: „Kiekvienas žmogus gali įdėti savo indėlį į gamtos apsaugą“. Lietuvos Respublikos Seimas šią dieną oficialiai įteisino 1992 m.

Kovo 22-oji – **Pasaulinė vandens diena.** Minėti šią dieną nutarta JTO Generalinės Asamblėjos sesijoje 1992 m. siekiant atkreipti visuomenės dėmesį į opias vandens problemas, susijusias su geriamojo vandens išteklių apsauga ir jo tiekimu. Lietuvoje ši diena minima nuo 1995 m.

Gegužės 22-oji – **Tarptautinė biologinės įvairovės diena.** Minėti šią dieną nusprendė Biologinės įvairovės konvencijos Generalinė asamblėja 2000 m. Biologinės įvairovės konvencija pasirašyta 1992 m. JTO konferencijoje Rio de Žaneire. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo šį dokumentą 1995 m.

Birželio 5-oji – **Aplinkos apsaugos diena.** Paskelbta JTO 1972 m., kai Stokholme įvyko pirmoji pasaulinė konferencija gamtos apsaugos klausimais.

Rugsėjo 2-oji – **Baltijos jūros diena.** Ji pradėta švęsti 1989 m., kai Kauno bendrija „Atgaja“ surengė akciją „Baltijos jūros apkabinimas rankomis“. Baltijos jūrą supa 9 valstybės, kuriose gyvena 85 milijonai žmonių. Į Baltiją suteka 200 upių. Antrasis pasaulinis karas Baltijos dugne paliko 30 tūkst. tonų cheminių ginklų, 2 tūkst. minų. Nuo XX a. vidurio Baltijos jūros pakrančių šalyse plėtojant žemdirbystę bei gyvulininkystę ir gausiai naudojant trąšas jūra yra labai teršiama. Trąšų likučiai su lietaus vandeniu iš didžiulių plotų suteka į

jūrą. Tarša labai pakenkė vandens sudėčiai ir jūros gyvūnijai. Baltijos jūra negili ir atsinaujina lėtai, joje kasdien plaukioja apie 2 tūkst. laivų. Baltijai suteiktas itin ekologiškai jautrios jūros statusas.

Rugsėjo 16-oji – Tarptautinė ozono sluoksnio apsaugos diena. 1941 m. amerikiečių chemikai Lail Gudhju ir Saliven patentavo aerolio balioną insekticidų purškimui. Netrukus jų išradimas imtas naudoti kitose srityse, o Žemės ozono sluoksnis pradėjo irti.

Rugsėjo 17-oji – pasaulio švarinimo diena. 1987 m. Australijos pilietis statybininkas Jahanas Kernas, plaukdamas jachta aplink pasaulį, pamatė, kaip vandenynas užterštas šiukšlėmis. Jam kilo idėja paskelbti akciją „Išvalykime pasaulį!“

1989 m. sausio 8 d. pirmoje talkoje dalyvavo 40 tūkstančių savanorių, kurie suriko per 5 tūkstančius tonų šiukšlių. Greitai į šį judėjimą įsijungė milijonai visame pasaulyje. Lietuvoje ši akcija rengiama nuo 1994 m., dažniausiai rudenį, rugsėjo ar spalio mėnesiais.

Rugsėjo 28-oji – Tarptautinė atsisveikino su paukščiais šventė. Lietuvoje ji vadinama Paukščių palydų švente, kurią organizuoja ir koordinuoja Lietuvos ornitologų draugija nuo 1994 m.

Spalio 4-oji – Pasaulinė gyvūnų globos diena. Minima nuo 1931 m. Sutampa su Katalikų bažnyčios paskelbtu šv. Pranciškaus Asyžiečio, gyvūnų globėjo, paminėjimu.

Šiandien, kai gamtinė aplinka sparčiai kinta, tiek senosios, tiek naujai atsirandančios tradicijos, susijusios su gamta, jos ciklais, su gamtos vertybių puoselėjimu, yra brangintinas kultūros klodas, stiprinantis mūsų ryšius su natūraliąja aplinka, pratinantis žvelgti į ją jos pačios akimis ir skatinantis suvokti gamtą kaip mūsų bendrą likimą.

Lapkričio 3-ioji – Medžiotojų diena. Medžiotojų globėjas yra šv. Hubertas, todėl ši diena dar badinama **hubertinėmis**. Hubertas buvo Akvitanijos hercogo Bertrano sūnus, frankų valstybės karaliaus Pipino dvariškis. Jis labai mėgo medžioti, net praleisdavo pamaldas bažnyčioje. Legenda pasakoja, kad kartą medžiodant jam pasirodė briedis su šviečiančiu kryžiumi tarpuragėje. Hercogas išsigando, atsisakė medžioklių, pradėjo atgailauti ir tapo šventuoju. Medžiotojai jį laiko sėkmės lėmėju. Gamtosaugininkai, o ypač gyvūnų globos aktyvistai, šį šventąjį vertina prieštarigai.

Su gamtosauga siejasi ir kitos vis didesnį populiarumą įgyjančios atmintinos dienos.

Lapkričio 17-oji – Tarptautinė nerūkymo diena. Rūkymas, kaip žalingas įprotis, labai kenkia tiek rūkančiųjų, tiek jų artimųjų sveikatai, pažeidžia nerūkančiųjų teises, teršia orą dūmais, kuriuos yra nuodingųjų medžiagų (pvz., kadmio), o aplinką – nuorūkomis. Daugelyje šalių rūkymas viešose vietose yra draudžiamas arba ribojamas. Lietuvoje Tabako kontrolės įstatymas draudžia rūkyti visose uždaroje viešose erdvėse, išskyrus specialiai įrengtas atskiras patalpas.

Lapkričio 25-oji ir 26-oji – Pasaulinė nepirkimo diena. Gamtinės aplinkos būklė priklauso nuo žmonių vartojimo įpročių. Pirkimo manija tapo vartojimo visuomenės liga, kelianti globalias ekologines problemas. Priklausomybė pirkti – tai patologinė būseną, kaip alkoholizmas ar narkomanija. Nepirkimo diena – tai būdas paskatinti kiekvieną susimąstyti, ar visa, ką aš perku, man tikrai yra reikalinga.

